

Saxo og Rigsdagen i Besançon

»Da han (Octavian) var færdig, sagde kejseren, at det var for at gøre ende på denne strid, at han havde kaldt alle provinsernes konger sammen til denne drøftelse og at det efter hans mening ikke ville være rigtigt at modsætte sig deres afgørelse.«¹

Stefan Pajung og Lone Liljefalk

Disse ord udtalte angiveligt kejser Friedrich Barbarossa under rigsdagen i Besançon i de første dage af september 1162, hvor der var indkaldt til et kirkekoncil for at afslutte det daværende paveskisma. For danske læsere er det underligt at tænke sig, at den eneste mere specificerede kilde til denne begivenhed faktisk er vores hjemlige Saxo. Ikke en eneste af de samtidige tyske krøniker og årbøger skildrer selve forhandlingerne mellem de fremmødte verdslige og gejstlige fyrster. De øvrige bevarede kilder giver alle deres egen version af de ydre omstændigheder og de rygter, der omgærede kirkemødet.² Dette gælder såvel for de berettende kilder som for en række privatkorrespondancer fra de tyske, franske og engelske hovedaktører.

Alt i alt ved vi dermed nok til at kunne kontrollere Saxos fremstilling af begivenhederne omkring kirkemødet i 1162 på en lang række punkter. Helt fra Curt Weibulls kritiske analyser i 1915-16 har Saxo været nærstuderet med henblik på at afsløre hans manipulation af kildematerialet. Den seneste forskning har dog søgt at rehabilitere dele af Saxos fremstilling, idet Michael Gelting har argumenteret for, at hans oplysninger om Valdemar den Stores kansler Radulf lader sig jævnføre med de oplysninger, der findes i den såkaldte »Ribe bispekrønike« og i det danske diplommateriale. Ifølge Gelting skulle Saxo indikere, at Radulf under sit besøg ved kejserhoffet var blevet indviet til ny bisp af Ribe af

1. Saxo, bog XIV, kap. 28, afsnit 18.

2. I det franske og engelske krønike- og diplommateriale er rygteelementet om muligt endnu mere udpræget.

den skismatiske pave Victor IV. Et sådant hændelsesforløb kunne stemme overens med det formodede dødstidspunkt for bisp Elias af Ribe, der må sættes til 1. marts 1161 eller 1162.³ Dette ville ifølge Gelting medføre, at Radulfs rejse til kejserhoffet da skal dateres til tiden efter 1. marts 1162.⁴

Dette er dog ikke en bydende nødvendighed, idet man kan læse Saxos stærkt redigerede fremstilling af begivenhedsforløbet på en anden kildebaggrund og påvise en række af hans problempunkter. Man kan således sidestille ham med det tyske materiales oplysninger om de faktiske indre tyske forhold i årene 1160-1163. Herved træder Saxos kompositoriske talent og manipulationsevne endnu klarere frem uden, at man derigennem fratager ham enhver reel kildeværdi.

I analysen af Saxo er det altid tendensproblematikken, der er har været genstand for forskningens opmærksomhed. Som næsten alle datidens krønike- og årbogsforfattere har han imidlertid også haft et reelt informationsproblem om forholdene i det fjernere udland. Det er karakteristisk for selv tidens mest velunderrettede kommentatorer, at de stort set kun behandler udenrigsforhold, når disse direkte berører deres egen geografiske sfære. Derfor kan der også stilles spørgsmål om, hvorvidt Saxo og hans meddelere virkelig har været fuldt ud informeret om forholdene i deres naboland. Skildringen af det tyske rige i bog XIV, kap. 28 indeholder tilsyneladende både stærk antitysk tendens og uvidenhed. Saxo fremstiller kejser Friedrich Barbarossas rige som en etnopolitisk enhed under kejserens kommando, uden at lade os ane ret meget om det kaos af rivaliserende interesser, der lurede lige under overfladen.

Går man til det tyske diplom- og brevmateriale, kan man allerede fra året 1160/61 følge kejserens vanskeligheder med at få prominente medlemmer af sit eget rigsepiskopat til at støtte den kejserlige pave Victor IV frem for Alexander III, der var valgt af et romersk-siciliansk parti blandt kardinalerne.⁵ En strøm af breve udgik således fra den omrejsende kejserlige lejr i Norditalien til ærkebisp Eberhard af Salzburg og

3. Jf. Michael H. Gelting: *Bisp Radulfs to bispevielser*, DHT, 1980, s. 328-329.

4. Gelting påpeger, at Radulf endnu er kongens kapellan i et diplom udstedt den 27. marts 1161. Desuden anfører DD I:2, nr. 131 bisp Elias som vidne. Dette brev dateres af udgiverne til perioden 1158-62, mens antikvaren Cornelius Hamsfort i en regest har dateret det til 1162. Efter disse termini skal ifølge Gelting Radulfs bispevielse placeres.

5. Forholdene omkring det dobbelte pavevalg er udførligt skildret af Jørgen Quistgaard-Hansen i DHT 12. r., nr. 3, 1968: *Pavestridd og europæisk storpolitik 1159-1170*, s. 369-428.

hans suffraganer. Endnu hen imod slutningen af året måtte Friedrich i skarpe vendinger bebrejde ærkebisp Eberhard, at han havde siddet alle tidligere mødeopfordringer overhørig. Ærkebisen havde heller ikke som vanligt ydet hærfølge med sine vasaller, men havde alene betalt en afløsningssum.⁶ Forholdene ændrede sig imidlertid for en kort periode, da det siden sommeren 1161 belejrede Milano overgav sig betingelsesløst i februar 1162. I disse dage udgik der breve fra det kejserlige kancelli, hvori der blev berettet om kejserens triumfer i Norditalien og sejren over Milano. Der er af disse breve bevaret i alt fem udstedt i de tidlige dage af marts, og rettet til hhv. ærkebisen af Salzburg og hans suffraganbisp Roman af Gurk, til borgerne i Pisa, abbeden af Siegburg og grev Ivo af Soissons. Særlig den sidste adressat er interessant, idet han var fransk kronvasal og formodentligt skulle viderebringe meddelelsen til den franske konge Louis VII.⁷

Den holstenske præst Helmold af Bosau anfører i sin Slaverkrønike, at det netop er i sejrusrusen efter Milanos fald, at kejseren sender bud til kongen af Frankrig og desuden til kongerne af Danmark, Bøhmen og Ungarn med en indkaldelse til et koncil. Dette lader sig dog let forklare, idet Helmolds stiftschefer – ærkebisen af Hamborg-Bremen og bisp Gerold af Lübeck bør have modtaget deres indkaldelsesbreve sammen med resten af rigsepiskopatet i foråret 1162.⁸ Skulle man anvende Helmolds datering, ville kronologien for Radulfs sendelse til kejserhoffet imidlertid blive ret problematisk.

Hos Saxo forekommer der i bog XIV, kap. 28 en stærkt komprimeret skildring af de tyske kontakter til Danmark i denne tid. Da kronologien ikke er eksplicit, har forskningen søgt at tidsplacere de henvendelser fra skismatikernes lejr, som Saxo omtaler. Den første af disse placerer han kort efter, at selve skismaet var blevet et faktum, og dette kunne dermed have udløst den danske deltagelse i koncilet i Pavia, hvor bisp Elias af Ribe var til stede.⁹ Derefter omtales der noget senere en ny henvendelse fra »skismatikernes«, hvorefter Valdemar den Store sender sin kancellisekretær Radulf ned til kejserhoffet. Saxo angiver, at Radulf vender hjem til Danmark lidt før, at pave Victor IV's egen gesandt ved navn Bernhard ankommer til Danmark for at opnå den danske kirkeprovin's

6. Jf. *Monumenta Germaniae Historica: Diplomata X*, pars II, DDF. I: Heinrich Appelt (red.), Hannover, 1979, nr. 318, 327, 341 og 346.

7. DDF. I, nr. 351 og 352 med dertil hørende kommentarer.

8. Helmold, bog I, kap. 90.

9. Saxo, XIV, kap. 26, afsnit I samt Rahewin: *Gesta Friderici*, bog IV, kap. 70-72.

støtte. Det angives, at Valdemar den Store tager afsked med gesandten i Slesvig på et tidspunkt, hvor han *er* bekendt med resultatet af Radulfs gesandtskab.¹⁰

Det eneste kronologiske holdepunkt, Saxo her angiver, er, at kejseren »fornyelig« havde holdt koncil i Italien for at bekræfte pave Victor IV's valg. Dette bør sigte til konciliet i Lodi i forsommeren 1161. Det ville være umiddelbart fristende at henlægge den kejserlige henvendelse til Danmark til dagene efter Milanos fald i begyndelsen af marts 1162. Herimod taler dog rejsetiden mellem Norditalien og Danmark. Et kejserligt brev fra lejren i Lodi ville ikke kunne nå til Danmark på under ca. 1 måned. Kong Valdemar ville hermed først have haft det diplomatiske udspil i hænde i anden halvdel af april, hvorefter Radulfs sendefærd ville have varet minimum ca. tre måneder, før kongen kunne være bekendt med kejserens svar. Dette ville være ensbetydende med, at Radulf først var hjemme i Danmark i begyndelsen af august måned. Herefter skulle kongen have præsteret at holde møde med den pavelige gesandt Bernhard samt at rådslå med sine stormænd og forberede færdten til Besançon, hvor han var til stede omkring 1. september samme år. Dette er vist i kanten af det mulige.

Det ville være mere rimeligt kronologisk at sætte Radulfs rejse i forbindelse med begivenhederne omkring årsskiftet 1161/62. På dette tidspunkt befandt Friedrich Barbarossa sig i vinterlejr ved Lodi efter at have afskåret byen Milanos kommunikationslinier mod nord og syd. I december 1161 ankom der en engelsk delegation til lejren for at forhandle om en alliance mellem den engelske konge Henry II og kejserriget. I forbindelse med dette forhandlingsgennembrud begyndte Barbarossa at omgås med planer om et nyt alment kirkekoncil.¹¹ I begyndelsen af 1162 skulle kejseren desuden ifølge kronikøren Vincenz af Prag have modtaget et nyt hjælpekontingent fra Bøhmen under ledelse af kong Wladislaus II's bror Diepold af Mähren og kongens søn Friedrich.¹² Kort efter det engelske gesandtskab blev der også skabt kontakt til grev Henri af Champagne¹³, som var af tysk-fransk familie, og hvis søster

10. Saxo, XIV, kap. 28, afsnit 1-4.

11. Ferdinand Opll: Friedrich Barbarossa, Darmstadt, 1990, s. 76-77 samt Jørgen Quistgaard-Hansen: Pavestridd og storpolitik 1159-1170, DHT, 1968, s. 396-397.

12. Vincenz af Prag, i Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit, 2. udgave, Leipzig, 1884, s. 63-65. Til gengæld havde bisp Daniel af Prags gesandtskab til kong Geza II af Ungarn ikke givet resultat. Man havde kun opnået et henholdende svar og en række diplomatiske høfligheder.

13. Grev Henris mor Mathilde var datter af hertug Engelbert af Kärnten, og en af hans ty-

Adela i 1160 var blevet gift med den franske konge Louis VII. Dermed havde den tyske kejser sat sig i diplomatisk forbindelse med både den franske kongemagt og de kejservenlige kredse i Østfrankrig.¹⁴

Sendefærdene til Danmark kunne således være afgået allerede i de første måneder af 1162, hvorefter Radulf ved sin ankomst til Lodi engang i foråret 1162 har fået informationen om kejserens totale triumf.¹⁵ Saxo lader tendentiøst Radulf overbringe nogle generøse løfter fra kejseren, der angiveligt til gengæld for Valdemars opbakning ville tildele ham en provins i Italien og overherredømmet »over hele det vendiske område«.¹⁶ Her kommer Saxos realitetssans virkelig til kort. Fra Helmold ved vi, at Valdemar den Store mindst to gange i de foregående år – før maj 1159 og i sommeren 1160 – havde forhandlet med Heinrich der Löwe i Holsten.¹⁷ I denne periode var samarbejdet mellem kejseren og hertugen tæt og problemfrit, og hertugen deltog både i de kejserlige Italiensfelttog og på rigsdagen i Besançon. Det turde være utænkeligt, at Friedrich Barbarossa skulle have lovet hegemoniet over vitale dele af sin fætters interessesfære bort til den danske konge. Saxo fremstilling bærer her tydeligt præg af apologi for den danske kongedelegations koncildeltagelse.

I de tyske kildemateriale forekommer der alene en enkelt og meget sen oplysning om, at kejseren skulle have belønnet den danske konge for hans støtte. Ifølge Albert af Stade, der skrev ved midten af 1200-tallet, skulle Valdemar af kejserens hånd have modtaget to kongedømmer – Danmark og Sverige. Alberts bemærkning kunne evt. indikere, at Valdemar var blevet tildelt et titulært hegemoni over Norden af kejseren.¹⁸

ske onkler, Heinrich von Spanheim var bisp af Troyes i perioden 1145-1169. En anden af onklerne var Hartwig II, bisp af Regensburg (1155-164), mens en tredje onkel var Engelbert III, markgreve af Istrien. Henri selv var i 1162 forlovet med den franske konges ældste datter af første ægteskab – Marie.

14. Jf. Peter Munz: Frederick Barbarossa. A study in medieval politics. London, 1969, s. 228 og Jørgen Quistgaard-Hansen: Pavestrid og storpolitik, DHT, 1968, s. 391-392 og 400. Det er ikke muligt at fastslå det eksakte tidspunkt for denne kontakt.

15. Det er i øvrigt bemærkelsesværdigt, at Saxo intetsteds nævner, at Radulf må rejse helt til Norditalien for at træffe kejseren.

16. Saxo, XIV, kap. 28, afsnit 3 samt afsnit 16.

17. Helmold, bog I, kap. 86 og 90.

18. Albert kan dog have kendt til det danske ærkesædes primat over Sverige og have antaget, at dette havde sammenhæng med begivenhederne i Besançon. Alternativt kan man antage, at kong Valdemar har forsøgt at opnå kejserens godkendelse af en hegemonialpolitik overfor Norge. En sådan forsøger Valdemar at føre ud i livet i 1165 og 1170.

Desuden har han en enkeltstående oplysning om, at ærkebisp Hartwig I af Hamborg-Bremen skulle være rejst til koncilet medbringende sine fordringer på primatet over Nordens kirker.¹⁹ Har Albert på dette punkt ret, må man forvente, at et af de tilsagn kong Valdemar og Absalon havde opnået på rigsmødet, ville være skrinlæggelsen af planerne om at restituere Hamborg-Bremens metropolitanværdighed over de nordiske kirker. Albert begår i denne passage i øvrigt den charmerende lapsus at kalde Absalon for »Absalon af Lund«.

Den victorinske legat Bernhards sendelse til Danmark turde derefter være fulgt i maj måned 1162, da det kejserlige kancelli som ovennævnt i perioden omkring den 31. maj udsendte en række indbydelsesskrivelser til rigsepiskopatet, rigsfyrsterne og en række udenlandske potentater om at deltage i et almindeligt kirkekoncil, som blev berammet til den 29. august i St.-Jean-de-Losne nær Besançon. Kejseren angiver, at han da havde indgået en aftale med kong Ludvig VII af Frankrig om en fælles indsats for at bilægge skismaet. Der er bevaret indkaldelsesbreve til bisp Gaufred af Avignon, bisp Konrad af Augsburg, hertug Matthieu af Lorraine samt ærkebisp Heraklius af Lyon og hans suffraganbisper. I det sidstnævnte brev er mødestedet angivet meget tydeligt som »ad pontem Saonem inter Diuionem et Dolum«, dvs. ved broen over Saône-floden, der hvor hovedvejen mellem Dôle og Dijon var ført over floden.²⁰ Det anføres desuden, at grev Henri af Troyes (Champagne) inden da havde været ved det tyske hof som udsending for sin herre, kongen af Frankrig.²¹ Denne kontakt har været altafgørende for fastsættelsen af det egentlige koncil. Uden et fransk tilsagn ville tanken om et universelt kirkemøde være uden logik, da pave Alexander III fra den 11. april befandt sig på fransk territorium.

Med den sidste pavelige (kejserlige?) legat Bernhards ankomst til Danmark må det for Valdemar og hans kreds have forekommet som om, at kejserens og hans allieredes politiske magt var på et højdepunkt, hvorfor det var god politisk pragmatik at aflægge den i 1158 lovede lensed.²² Som led i den samme danske sikkerhedspolitik overfor kejser-

19. Albert af Stade, i *Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit*, 13. Jahrhundert, Leipzig, 1890, placeret under året 1163!

20. Om områdets topografi se Walther Kienast: »Deutschland und Frankreich in der Kaiserzeit (900-1270) – Weltkaiser und Einzelkönige«, bind I, Stuttgart 1974, s. 204, note 508.

21. Jf. DDF. I, nr. 363, 364 og 365. Disse breve er dateret ud fra tidspunktet og ordlyden på brevet til den franske konge fra den 31. maj 1162.

22. Rahewin, bog III, kap. 28. Under året 1158 berettes der om et dansk gesandtskab, der

riget synes Valdemar i disse år at have ladet greven af Ratzeburg, der var gift med en af hans niecer, forvalte et len ved den danske sydgrænse. Dermed havde han søgt at skabe gode relationer til en af hertug Heinrich der Löwes nærmeste vasaller.²³

Saxo skriver desuden i forbindelse med Bernhards sendelse, at hovedparten af det danske episkopat ikke ønskede at støtte Victor IV, men reelt ser det i kilderne ud til, at ærkebisp Eskil stod næsten isoleret i sin loyalitet overfor Alexander III's parti.²⁴ Det behøver ikke at være korrekt, at alle bisperne var med på sendefærden, som det hævdes af Hel-mold. Imidlertid er det i Saxos beretning selvmodsigende, at han specifikt nævner Absalons protest mod, at Victor IV i Besançon salvede provst Livo, der var udvalgt bisp af Odense. Sammenhængen indikerer jo, at man frivilligt havde medbragt Livo i den danske delegation!

Saxo skildrer en række episoder af den danske konges rejse til St.-Jean-de-Losne i efteråret 1162, og han er fuldt fortrolig med, at mødestedet er en grænseby mod Frankrig. Han beskriver også ganske korrekt den procedure, der blev anvendt ved selve lensedsaflæggesceremonien og angiver, muligvis rigtigt, at kongen to gange under rejsen gæstede ærkebisen af Mainz. Ydermere ved han, at mødet finder sted i et område, som tilhører kejserindens arvegods. Han viser dog intet nærmere kendskab til de interne tyske forhold på dette tidspunkt. Ganske vist kender han til en tysk udsending til Danmark ved navn Christian, men er tilsyneladende næsten uvidende om den netop afsluttede ærkebispeskandale i Mainz. Saxo beskriver Christian som en mand uden embede, der senere blev ærkebisp af Mainz.²⁵ Sagen er dog betydeligt mere kompliceret. I virkeligheden var Christian i 1159/60 domprovst i Merseburg og siden provst ved Mariengredenstiftet i Mainz. Herefter blev han involveret i det dramatiske dobbeltvalg til ærkesædet efter drabet på ærkebisp Arnold von Seelenhofen den 24. juni 1160.²⁶ Mainzerborgerne, der havde begået drabet, valgte herefter kannikken Rudolf af Zähringen til ny ærkebisp, mens Friedrich Barbarossas halvbror, pfalz-

ankom til kejserhoffet i Augsburg i juni 1158 og lovede, at den danske konge inden 40 dage efter kejserens hjemkomst fra Italien ville møde op og aflægge lensed til kejseren for sit rige.

23. Saxo, XIV, kap. 17, afsnit 3, kap. 27, afsnit 2 og kap. 46, afsnit 1-3.

24. Saxo, XIV, kap. 28, afsnit 4. Eskil blev alene støttet af den fordrevne bisp Simon af Odense, samt måske den da fordrevne Slesvigbisp Esbern.

25. Saxo, XIV, kap. 26, afsnit 14.

26. Saxo ved blot, at en ærkebisp i Mainz var blevet dræbt.

grev Konrad, og landgrev Ludwig II af Thüringen forsøgte at indsætte den ovennævnte Merseburger-domprovst Christian von Buch på samme post.²⁷ Derefter rasede striden mellem de to partier, indtil kejseren – i overensstemmelse med Wormserkonkordatet – på konciliet i Lodi greb ind i konflikten og afsatte de to kandidater, hvorefter han udpegede pfalzgrev Otto af Wittelsbachs bror Konrad som ny ærkebisp. I Lodi blev også Arnold von Seelenhofens banemænd lyst i band, mens Christian von Buch nu måtte nøjes med positionen som domprovst ved kapitlet i Mainz. Saxo ved ej heller, at Christian tidligst i november 1162 efterfulgte ærkebisen af Köln, Rainald von Dassel, som rigskansler.²⁸ Valdemar må således have besøgt Konrad af Wittelsbach i Mainz, da det først var efter dennes overgang til Alexander III's lejr i 1165, at Christian af kejseren blev genindsat som ærkebisp i Mainz. Konrad måtte herefter friste en tilværelse som landflygtig i Frankrig og kunne først efter Christians død i 1183 atter vende tilbage til Mainz. Her sad han så igen til sin død i 1200!

Denne type situation er symptomatisk for forholdene i rigsepiskopatet i denne tid. Saxo har nemlig langt fra ret, når han gør skismaet til en etnopolitisk konflikt, i hvilken den franske kirke stod på det »rette« parti, mens alle tyskerne fulgte kejseren. Saxo giver indtryk af, at det tyske rigsepiskopat var fuldkommen servilt overfor den skismatiske pave, skønt det allerede fra 1162 var ved at blive vanskeligt for Friedrich Barbarossa at holde sammen på tropperne.²⁹ I det hele taget har forskningen været tilbøjelig til at give »skismatikere« og hele den kejserlige lejr et mere uheldigt anstrøg end de »gregorianske« aleksandrinere. Hertil kan man bemærke, at rigsepiskopatet på dette tidspunkt indeholdt såvel rene kejserprotegeer som dybt alvorlige og højt uddannede gejstlige, der enten havde en mere ukontroversiel augustinsk opfattelse af balancen mellem regnum og sacerdotium eller nærede en oprigtig tvivl om Alexander III's legitimitet.³⁰ Betragter vi det hele fra syd, tegner der sig følgende billede:

I juni måned 1162 opholdt kejseren sig omkring residensbyen Pavia, hvor han den 8. april (påskesøndag) sammen med sin gemalinde Beatrix havde ladet sig krone som Lombardiets hersker. Den 14. juli træffer

27. Lexikon des Mittelalters: Band II Spalte 1910.

28. Jf. Ferdinand Opll, op. cit., s. 91.

29. Saxo, XIV, kap. 26, afsnit 1 og kap. 28, afsnit 1-2 samt afsnit 17-20.

30. Selv en af de ivrigste tilhængere af kirkereformen i kejserriget, provst Gerhoch af Reichersberg, var en lang tid i tvivl om legitimiteten af Alexander III's valg. Jf. Munz, op. cit., s. 220 og 223.

vi ham på et intimideringstogt ned til Bologna, hvorefter han atter satte kursen nordover. Den 27. juli var han i Bardoneggia nær Piacenza og den 6. august nær Torino, hvor han endnu opholdt sig den 18. august. Han nyforlenede her nevøen til den afdøde grev Raymond Berengar IV af Barcelona med grevskabet Provence, byen Arles og grevskabet Forcalquier.³¹ I dagene herefter må han have været på vej over Alperne, idet han allerede udsteder et diplom ved floden Saône den 1. september.³² Fra de følgende dages kirkemøde er der bevaret breve fra den 4., 5. og 7. september, dateret i St.-Jean-de-Losne.³³ Af disse er der ét, der er særligt markant. Det drejer sig om en afgørelse i striden mellem bisp Arducus af Geneve og hertug Bertold af Zähringen samt grev Amadeus af Geneve om bispedømmets regalerettigheder. Dette ene brev er den bedste af de bevarede kilder til fremmødet på det rigs- og kirkemøde, som Valdemar den Store og hans danske delegation deltog i.

Af brevets vidneliste kan man danne sig et indtryk af hvilke gejstlige og verdslige rigsfyrster, der udgjorde kejsermagts hovedstøtter og ikke mindst, hvem der glimrede ved deres fravær. Der var tilsyneladende kun få personer til stede fra rigets periferiområder, der på dette tidspunkt inkluderede hovedparten af området øst for Saône og Rhône-floderne samt Nederlandene øst for Schelde-floden, Norditalien og Bøhmen. Man bemærker desuden straks, at danskerne hverken er nævnt her eller i de andre breve fra mødet. Dette kan imidlertid forklares ved, at der ikke er bevaret nogen officielle kommunikéer udstedt i selve koncilets navn. De foreliggende breve vedrører alle interne tyske forhold.

I brevet fra den 7. september opregnes ærkebisperne af Mainz, Köln, Trier, Magdeburg, Lyon, Vienne, Besançon, Hamborg-Bremen, Embrun og Ravenna samt patriarken af Aquileia. Af bisper deltager seksten fra selve kejserriget³⁴, hhv. Würzburg, Bamberg, Liège³⁵, Verden³⁶, Kon-

31. Jf. Ferdinand Opll, op. cit., s. 79-80 og DDF. I, nr. 367, 374, 377, 379, 382

32. DDF. I, nr. 383 og 384. Sidste diplom udstedt i Torino er dateret den 21. august 1162.

33. DDF. I., nr. 385, 386, 387 og 388 samt formodentlig nr. 389.

34. Af brevets indledning fremgår det, at også Genévebispen Arducus af Faucigny var personligt til stede ved udstedelsen. Hans navn forekommer imidlertid ikke i nogen af vidnelisterne fra mødet.

35. Bispen Heinrich II von Leyen (1145-1167) var en af kejserens solide vasaller, der deltog aktivt i felttogene i Norditalien. Han blev i 1162 udnævnt til podesta over Milano-området, og før sin død indviede han i 1164 Victor IV's efterfølger, Paschalis III (1164-1168).

36. Bisp Hermann af Verden (1148-1167) var prototypen på en energisk og næsten altopofrende rigsejendomsmand, der støttede Heinrich der Löwe, deltog i de kejserlige Italiensfelttog og førte en række af de kejserlige forhandlinger i Italien. Af den italienske

stanz, Worms, Augsburg, Utrecht³⁷, Halberstadt, Hildesheim, Paderborn, Merseburg, Naumburg (Zeitz), Brandenburg, Havelberg og Osnabrück. Derudover deltager bisp Daniel af Prag og tretten italienske bisper, fordelt fra Pavia, Cremona, Parma, Asti, Vercelli, Novara og Bergamo til Acqui, Alba, Tortona, Concordia,³⁸ Mantova³⁹ og Como. Hertil slutter der sig fire bisper fra Burgund og Arelat, nemlig Grenoble, Gap, Viviers og Avignon. Den gejstlige vidneliste afsluttes med otte abbeder for nogle af de store rigsklostre – Hersfeld, Reichenau, Stablo, St. Gallen, Murbach, Selz, Weissenburg og Lorsch. Herefter følger de verdslige fyrster, begyndende med Heinrich der Löwe, hertug af Sachsen og Bayern og markgreve Albrecht der Bär af Brandenburg. Disse efterfølges af Friedrich, hertug af Schwaben, landgreve Ludwig II af Thüringen, pfalzgreve Otto af Wittelsbach og hans to brødre, markgreve Otto af Meissen, markgreve Dietrich af Lausitz, greve Dedo af Groitzsch, hertug Dipold af Bøhmen, pfalzgreven i Sachsen, Albert af Sommerschenburg⁴⁰, hertug Hermann II af Kärnten, hertug Geoffroi af Louvain (Brabant)⁴¹, greve Louis af Loon⁴², greve Geoffroi af Duras⁴³, greverne Albert og Konrad⁴⁴, markgreve Guilielmo af Montferrate⁴⁵, markgreve Opizo af Malaspina og hans brødre samt markgreve Guido af Biandrate⁴⁶ og »mange andre«.⁴⁷

iagttager Otto af Morena fik han en meget rosende karakteristik for sin klogskab og forsigtighed.

37. Bisp Godfried van Rhenen (1156-1178) var ligesom bisp i Liège en trofast allieret for kejseren, idet han territorielt var under pres fra greverne af Geldern og Holland.
38. Bispesædet Concordia er i dag nedlagt. Det lå lidt nord for Venedig, hvor den venetianske republik ellers udøvede en stærk kontrol med forholdene. Sammen med patriarken af Grado støttede venetianerne Alexander III.
39. Bisp Garzendonio af Mantova var en af kejserens mest energiske norditalienske støtter, der ligesom bisp af Verden blev anvendt som kejserlig gesandt til de europæiske hoffer.
40. Denne mand var søn efter Erik Lams hustru Luitgard af Stades første ægteskab. Han var ærkebisp Hartwig af Hamborg-Bremens nevø og arving og repræsenterede i årene 1158-62 sin far, greve Friedrich.
41. Geoffroi III af Brabant var hertug af Nedre Lorraine. Han var på dette tidspunkt involveret i konflikter med grevskabet Hainaut og havde almindelig sympati for kejseren, men deltog meget lidt i rigspolitikken.
42. Greverne af Loon/Looz var Liègebispen trofaste stiftsfogeder.
43. Geoffroi af Duras hørte også til bisp af Lièges vasaller.
44. Disse kan ikke identificeres med sikkerhed.
45. Guilielmo IV af Montferrate (1136-1191) var gift med kejserens tante, Judith af Babenberg (død ca. 1168). Han var en indædt modstander af bykommunen Milano.
46. Guido II af Biandrate var greve af Ivrea (død ca. 1172). Han var gift med en søster til markgreven af Montferrat og var far til ærkebisp Guido af Ravenna (1158-1169).
47. DDF. I., nr. 388.

I især den gejstlige vidneliste er der markante huller, idet hele den salzburgske kirkeprovins var fraværende. Ærkebisp Eberhard af Salzburg (1147-1164) havde været en trofast staufertilhænger, men havde allerede kort efter skismaets udbrud indhentet oplysninger om præmisserne for Alexander III's valg. Han stod herefter fast på en pro-aleksandrinsk holdning sammen med flere af sine suffraganer, især bisp Hartmann af Brixen (1140-1164) og Roman af Gurk (1131-1167). Eberhard var i samtiden berømt for at have holdt en brandtale ved indsættelsen af hertug Hermann af Kärnten i efteråret 1161. Ved denne lejlighed trådte han for øjnene af den kejserlige udsending Burchard op på Kärntens hyldningssten og råbte til mængden, at Helligånden talte gennem ham, hvorefter han kom med et flammende forsvar for Alexander III's sag. Burchard kunne derefter med nød og næppe atter blive herre over situationen.⁴⁸

Af Eberhards øvrige suffraganer forholdt bisp Albert af Freising (1158-1184) og bisp Konrad af Passau (1149-1164) sig indledningsvis neutrale, mens Hartwig af Regensburg (1155-1164) som medlem af hertugfamilien i Kärnten forblev staufertro. Friedrich Barbarossa forsøgte endnu på et møde i marts 1162 udenfor Milano at overtale Salzburg-ærkebisen til at anerkende Victor IV. Dette mislykkedes, og kejseren anvendte nu en anden taktik overfor den vrangvillige olding. Han marginaliserede manden og hans suffraganbisper, idet han udlod at indkalde disse til mødet i Besançon. Dette ved vi fra en korrespondance, som Eberhard førte med den aleksandrinske ærkebisp Henri af Reims.⁴⁹ Denne underrettede omgående den franske konge og skrev tilbage til Eberhard, at den franske kirke forblev helt loyal overfor Alexander III's sag.⁵⁰

Det var ellers kutyme i sådanne sager, at kejsermagten gjorde forsøg på at fjerne modstandere blandt rigsepiskopatet, og at indsætte medlemmer af den kejserlige kapelgejstlighed i vakante embeder. Noget sådant

48. Österreichische Geschichte, Band 3: Die Länder und das Reich 1122-1278, Heinz Dopsch (red.), Wien, 1999, s. 317 og 356-357.

49. En del af Hartwigs breve er blevet bevaret i en brevsamling kompileret i det prominente benediktinerkloster Admont i Steiermark. Abbed Gottfried af Admont var på dette tidspunkt en af ærkebisp Eberhards nærmest fortrolige.

50. Peter Munz: Frederick Barbarossa. A study in medieval politics. London, 1969, s. 230-231 og Österreichische Geschichte, Band 3: Die Länder und das Reich 1122-1278, Heinz Dopsch (red.), Wien, 1999, s. 357. Det er blevet foreslået af Dopsch, at kejseren simpelthen regnede med, at problemet med Eberhard snart ville løse sig ad naturlig vej gennem den gamle mands død. Da dette virkelig skete den 22. juni 1164, var ærkebisen tæt ved de 80 år.

skulle netop foregå op til Besançon-mødet i bispesædet Speyer, hvor den trofaste stauferstøtte Günther von Henneberg var død i 1161 og nu skulle erstattes med kejserens vicekansler, Ulrich von Dürmenz (1162-1163).⁵¹ For Halberstadts vedkommende var man to år tidligere gået hårdere til værks. Her var bisp Udalrich i 1160 blev afsat for sine aleksandrinske holdninger, og i hans sted havde Heinrich der Löwe indsat domdekanen Gero af Schermke som ny bisp.⁵²

Udover kirkeprovinsen Salzburg mangler vidnelisten også en række andre af rigets centrale bisper. Dette gælder for nogle af ærkesædet Mainz' bisper, nemlig Strasbourg, Eichstätt og Chur ligesom for Triers tre små suffraganer i Metz, Toul og Verdun. I øvrigt var også bispeminden fraværende, ligesom de fjerne bisper i Cambrai og Tournai, der de jure hørte med til kejserrigets gejstlighed. For disse tos vedkommen- de gælder det, at de hørte under ærkesædet Reims og havde både rigslen og franske kronlen. Cambrai-bispen synes imidlertid at have opretholdt en form for kontakt med kejseren, idet der den 4. september 1162 udgik et kejserbrev til abbeden af Mont St.-Martin på bispens opfordring.⁵³

For nogle bisper kendes årsagerne til fraværet formodentlig. I Strasbourg var bisp Burchard I således død i juli 1162 og bispestolen var vakant.⁵⁴ I Chur var bisp Adalgott død i 1160, og der var strid om valget af hans efterfølger. Først fra 1163 kunne den kejsertro Eginon von Ehrenfels begynde at udøve bispemyndigheden.⁵⁵ I Verdun var bisp Albert de Marcey før sin død i april 1162 trådt tilbage efter pres fra sin stiftsgejstlighed, der var pro-aleksandrinsk. Hans efterfølger, Richard de Crisse, nægtede derefter at lade sig indvie af Victor IV. I Metz var bisp Etienne de Bar på vej over i Alexander III's lejr, og da han døde i december 1163, valgte kapitlet hans nevø, grev Thierry de Bar, til hans efterfølger.⁵⁶ Denne nægtede også pure at lade sig indvie af Vic-

51. Det er netop Ulrich von Dürmenz, der optræder for sidste gang som vicekansler for ærkekansleren Rainald af Köln i et af brevene fra den 7. september 1162. Jf. DDF. I, nr. 387. Af denne grund opregner vidnelisten heller ikke nogen bisp for Speyer.

52. Jf. Lexikon des Mittelalters, bind 8, spalte 1197. Alexander III fik ved forliget i 1177 genindsat bisp Udalrich, som imidlertid allerede to år efter blev fængslet af Heinrich der Löwe, hvorefter han døde i juli 1180 som rekonvalcent i klostret Huysburg.

53. DDF. I, nr. 385. Bispen i Cambrai, Nicolas de Chièvres, arbejdede i 1165 sammen med kejseren, men hans metropolit i Reims var en fanatisk støtte for Alexander III.

54. Burkhard's efterfølger, bisp Rudolf, blev først indviet i 1163.

55. U. Affentranger: Die Bischöfe von Chur in der Zeit von 1122 bis 1250, 1975, s. 65-80.

56. Etienne af Bars bror var gift med grev Henri I af Champagnes søster Agnes. Han var således besvogret med kongen af Frankrig.

tor IV.⁵⁷ Toul's bisp, Henri d'Alsace, var søn af den regerende greve Thierry af Flandern⁵⁸, og både far og søn besad en række blandede fransk-tyske len.

Ved siden af de rent kirkelige sympatier har genealogiske, politiske og feudale forhold således haft betydning for rigsepiskopatets loyalitet. Rundt om i riget var der latente konflikter mellem bisperne og kejsermagtens vigtigste verdslige støtter. Eksempelvis var bisp af Freising, Adalbert von Harthausen, i konflikt med kejserens lokale støtter i Bayern, Heinrich der Löwe og Wittelsbacherne. I Regensburg var Hartwig II af Kärnten nok staufertro, men netop i 1161/62 i voldsom konflikt med Heinrich der Löwe om borgen Donaustauf. I Passau, hvor den sidende bisp Konrad I af Babenberg var onkel til kejseren, var problemerne blot under optræk. Efter Pavia-mødet var Konrad en kort tid neutral i skisma-sagen, men blev i 1164 valgt til ærkebisp af Salzburg og afslørede nu sine helt åbenlyse sympatier for Alexander III, hvorefter Friedrich Barbarossa måtte afsætte ham. Slægts- og klientforbindelser var således ikke en garanti for loyaliteten. Dette bevises også af forholdene omkring bisp Hartmann af Brixen (1140-1164). Denne var en af kejserens nære rådgivere, men samtidig en loyal støtte for ærkebisp Eberhard og Alexander III. På grund af sine fortjenester og sin strategiske position ved Brenner-passet, lykkedes det ham at undgå, at ulydigheden fik konsekvenser.

Heller ikke blandt de fremmødte rigsbisper var der uforbeholden støtte til den skismatiske pave. En af de mest fremtrædende medlemmer af rigsgejstligheden, Eberhard II af Bamberg (1146-1170), måtte af samvittighedsgrunde snart forlade den victorinske lejr og blev inden årets udgang tvunget til at forlade den rigspolitiske scene. Dette skete til trods for, at han tidligere havde været en af Friedrich Barbarossas mest loyale rådgivere.⁵⁹ Blandt ærkebisperne kunne der spores en vis tvetydighed hos Wichmann af Magdeburg, der holdt forbindelsen til Alexander III åben. Også den lærde og samvittighedsfulde ærkebisp Hillin af Trier (1152-1169) hørte til de tvivlrådige. Han var ganske vist blevet udpeget til pavelig legat af Victor IV, men var uddannet i Frankrig og opretholdt forbindelser med en række af tidens karismatiske

57. Jf. Peter Munz, op.cit., s. 235-236.

58. Thierry af Flandern (1128-1168) var med i den franske forhandlingsdelegation i september 1162. Fra 1163 var hans søn Philippe regent i Flandern. Han trådte i 1165 i forbindelse med kejseren og blev nu forlenet med bisp af Cambrais regalerettigheder.

59. Lexikon des Mittelalters, Band III, spalte 1519.

gejstlige. Efter Besançon-mødet gled han langsomt over på det aleksandrinske parti, hvor han var at finde fra 1165.

I nogle tilfælde kunne støtten være aflokket deltagerne mod kontante belønninger. Efter at den nye patriark, Ulrich von Treffen, var blevet udvalgt til Aquileia i 1161, viste denne sig at være pro-aleksandrinsk. Omkring årsskiftet 1161/62 tilstod kejseren ham imidlertid myndigheden over rigsbispedømmet Belluno og bekræftede alle patriarkatets regalerettigheder mod løfte om anerkendelse af Victor IV. I Ulrichs tilfælde var sagen særligt væsentlig, fordi den konkurrerende nabopatriark af Grado var allieret med bystaten Venedig og Alexander III.⁶⁰ Året før var den aleksandrinske bisp Giovanni af Padova blevet afsat på synoden i Lodi og en stor del af bispeterritoriet bortforlenet til trofaste verdslige vasaller.⁶¹

Ved siden af problemerne med kejserrigets mere centrale dele, illustrerer dokumentet også vanskelighederne ved at få tilstrækkelig »universalkirkelig« opbakning fra rigets grænseområder. Fra Burgund-Arelat ser det ud til, at over tyve af de da eksisterende bispesæder ikke havde sendt nogen repræsentant. Det drejer sig om alle ærkesædet Embruns suffraganer i Digne, Senez, Vence, Glandêves, Nice og Antibes, samt ærkebisperne af Aix-en-Provence og Arles og deres tilhørende suffraganer – Frejus, Apt, Riez og Sisteron samt Carpentras, Cavaillon, Marseilles, Orange, St. Paul-Trois-Châteaux, Toulon og Vaison-la-Romaine. Det ganske lille bjerg-ærkesæde for Tarentaise i Moûtiers og dets to suffraganer Aosta og Sion savnedes ligeledes.⁶² Fra ærkesædet Vienne havde kun to bisper givet møde, mens Die, St.-Jean-de-Maurienne og Valence udeblev. Ingen af Lyons fire franske suffraganer var tilstede og heller ikke Besançons tre – Lausanne, Basel og Belley, selv om Friedrich Barbarossa kort forinden havde arbejdet tæt sammen med bisp Ortlieb af Basel. Gør man alt dette op, kan det sandsynliggøres, at kejseren kun har fået tøvende støtte fra Burgund og Provence-området.

Det sammen synes at have været gældende i Italien, hvor kejserens støtter primært kom fra krigsområdet omkring det ødelagte Milano. Her havde Barbarossa sat sig i respekt i det forløbende år. Derfor savnes na-

60. Jf. Alfred Haverkamp: *Herrschaftsformen der Frühstauffer*, bind I, 2, s. 454-456. Se også *Österreichische Geschichte*, Band 3: *Die Länder und das Reich 1122-1278*, Heinz Dopsch (red.), Wien, 1999, s. 317 og 356.

61. Alfred Haverkamp: *Herrschaftsformen der Frühstauffer*, bind I, s. 462-464.

62. Ærkebisp Pierre af Moûtiers var oprindelig cistercienserabbed og befordrede kirkereformen i hele sin embedsperiode fra 1141-1174. Han optrådte senere som forhandler mellem kejseren og Alexander III, men forblev en overbevist aleksandriner.

turligvis repræsentanter fra ærkesædet Milano, da byen fra marts 1162 officielt havde været nedlagt. Heller ikke patriarkatet Aquileia og ærkesædet Ravennas område var særlig velrepræsenteret. Såfremt bisper fra de ovennævnte områder ikke har bevidnet nu tabte breve, giver vidnelisten et godt fingerpeg om kejsermagtens repræsentativitetsproblemer udenfor sine kerneområder.

Til gengæld ser situationen umiddelbart mere lovende ud, når man betragter listen over de verdslige rigsfyrster, som har bevidnet deres tilstedeværelse i kejserens følge i disse dage. Her er der kun enkelte storpolitiske skikkelser, der glimrer ved deres fravær. Det ser ud til, at den mand, der primært blev berørt af Geneve-bispens restituerede regaleprivilegier, nemlig hertug Bertold IV af Zähringen, ikke har været personligt til stede. Denne mand var i 1156 blevet frataget rigsrektoratet over Burgund og fik nu indskrænket sine magtbeføjelser i forbindelse med sin stilling som rigsfoged for bispesæderne Geneve, Lausanne og Sion. Hertugen var samtidig svoger til Heinrich der Löwe. Som reaktion på kejserens politik gik han kort efter i forbundsforhandlinger med Louis VII af Frankrig, mens Heinrich der Löwe på sin side i november 1162 lod sig skille fra Bertolds søster Clementia.⁶³ Den åbne konflikt lå i bogstaveligste forstand lige om hjørnet, og kejseren måtte ved sin tilbagevenden til Sydtyskland omgående nedkæmpe et mindre oprør foranstaltet af en af hertugens allierede, grev Hugo X af Egisheim-Dagsburg.⁶⁴

Brevene fra mødet peger også på et andet problem i forbindelse med welferslægten. Mens Heinrich der Löwe således stod helt og aldeles på kejserens side, var hans godsrige sydtyske onkel Welf VI (død 1191) allierede efter koncilet i Pavia i 1160 gået over på Alexander III's parti. Welf var kort efter Friedrich Barbarossas kongevalg i 1152 blevet belønnet for sin støtte med en række omfattende italienske forleninger – markgrevs-kabet Toscana med øerne Sardinien og Korsika samt markhertugdømmet Spoleto. Hertug Welf havde imidlertid stort besvær med at håndhæve sine rettigheder i disse områder og søgte formodentlig nu at føre en pragmatisk politik overfor sine italienske len. Desuden befandt der sig en række reformgejstlige blandt hans rådgivere.⁶⁵

63. Gerd Althoff: *Die Zähringer I, Sigmaringen*, 1990, s. 49-52.

64. *Oppl. op.cit.*, s. 85.

65. Katrin Baaken: *Herzog Welf VI und seine Zeit*, i Rainer Jehl (red.) *Welf VI. Wissenschaftliches Kolloquium zum 800. Todesjahr*, 1991. *Irseer Schriften*, Band 3, Sigmaringen, 1995, s. 10-26.

En anden prominent person, nemlig Friedrich Barbarossas halvbror, Konrad, der var pfalzgreve ved Rhinen, savnes også blandt vidnerne. Konrad havde deltaget i Italiensfelttoget og kampene om Milano, men havde i 1162 mere presserende problemer hjemme, idet han lå i forbitret territorialkonflikt med ærkesæderne Mainz og Köln.⁶⁶

Man kan regne med, at enkelte andre rigsfyrster har deltaget i kirke-mødet, idet f.eks. grev Bertold af Andechs er nævnt som vidne i et andet kejserdiplom fra den 7. september. Derimod vides det ikke med sikkerhed, om kejserens trofaste støtte, markhertug Heinrich Jasomirgott af Østrig, var til stede. Alt i alt har fraværet blandt rigsfyrsterne været af mindre betydning, og det reelle problem har altså ikke ligget indenfor riget, men i det meget pauvre opbakning fra større udenlandske potentater. Udover den ikke omtalte danske delegation med kong Valdemar, hertug Buris og bisp Absalon har der tilsyneladende kun været tale om fysisk opbakning i form af bisp Daniel af Prag og den bøhmiske kong Wladislaus II's bror, hertug Diepold, som også havde ydet hærstøtte i Italien. Bøhmen havde i disse år en udpræget karakter af tysk vasalfyrstendømme.⁶⁷

I modsætning til Bøhmen havde nabokongedømmet Ungarn derimod haft held med at løsrive sig fra den nære forbindelse med kejsermagten. Allerede i 1160 havde man forhalet anerkendelsen af Victor IV, og året efter indgik kong Geza II og ærkebisp Lukas af Gran et konkordat med Alexander III. Efter kong Gezas død den 31. maj 1162 udbrød der imidlertid tronstridigheder, som snart medførte indblanding fra den byzantinske kejser Manuel I. Ungarn var i den følgende tid lammet af borgerkrigsagtige tilstande, hvorunder ingen af de involverede tronkandidater kunne yde effektiv støtte til nogen af paverne.⁶⁸

66. Ruth Gerstner: Die Geschichte der lothringischen und rheinischen Pfalzgrafschaft von ihren Anfängen bis zur Ausbildung des Kurterritoriums Pfalz, Rheinisches Archiv, bind 40, Bonn, 1941, s. 84-111.

67. Jf. Thomas Krzenck: »Kultur und Gesellschaft in den böhmischen Ländern im Spannungsfeld der deutsch-böhmischen Beziehungen zur Zeit Friedrich I. Barbarossa«, i »Kaiser Friedrich Barbarossa«, Evamaria Engel og Bernhard Töpfer (red.), Weimar, 1994, s. 115-127.

68. Jf. Günther Hödl: »Ungarn in der Aussenpolitik Kaiser Friedrich Barbarossas«, i »Kaiser Friedrich Barbarossa«, Evamaria Engel og Bernhard Töpfer (red.), Weimar, 1994, s. 129-140.

Skismaet og Nordalbingien

Der er flere implikationer af Italienspolitikken og skismaet, som ikke fremgår umiddelbart af kildematerialet. Ved at sammenholde krønikeskriveren Helmold af Bosau med breve udstedt i Nordtyskland i årene 1159/60 står det klart, at ærkesædet Hamborg-Bremen virkelig kom i klemme i disse år. Heinrich der Löwe støttede fuldt ud den kejserlige krigs- og kirkepolitik og var derfor genstand for den kejserlige velvilje. Dette betød, at ærkebisp Hartwig af Hamborg-Bremen var nødt til at acceptere beslutninger, der var i ærkesædets disfavør. Han måtte yde hærfølge og bakke Victor IV op for ikke at tabe kejserens gunst. Dette medførte, at Victor IV i februar 1160 i Pavia nok fornyede Hadrian IV's stadfæstelse af Hamborg-Bremen-sædets privilegier inklusive »honorem seu dignitatem« over de tre nye vendiske bispedømmer Oldenburg, Mecklenburg og Ratzeburg. Imidlertid ændrede dette intet ved kejserens anerkendelse af Heinrich der Löwes investiturret til disse. Efter hjemkomsten fra Italien i 1160 kunne Heinrich der Löwe derefter lade Mecklenburg-sædet dotere med gods og tiender. Samme år flyttede han sædet til Schwerin. Samtidig kunne han lade Oldenburg-sædet overflytte til Lübeck.

Hertugen havde i disse år det direkte samarbejde med de nye vendiske bisper, og ærkebisp Hartwig var derfor henvist til at acceptere dette *fait accompli* på den mindst ydmygende måde. Han lod i 1160 et diplom udstede, hvori den nye kirkeorganisation formelt blev underlagt domkapitlet i Hamborg, hvorved de tre suffraganbisper kun blev forpligtet til at møde til provinssynode én gang årligt i Hamborg, men ikke i Bremen. Ideologisk smykkede ærkebispens kompromiset med nogle fine vendinger om ærkesædets gamle missionstraditioner, som Hartwig nu videreførte med hertugens bistand. Hertugen synes samtidig at have accepteret Hamborg-kapitlets nominelle metropolitanværdighed i kirkelige anliggender. Han vidste nemlig, at ærkebispens handlefrihed var stærkt begrænset, og at kejseren garanterede borgfreden mellem ham og hans rival. I 1162 kunne de to i forening afgøre en strid med bispedømmet Verden om Ratzeburgsædets grænser og indtægtsforhold. Begge var i 1163 til stede i tilsyneladende samdrægtighed ved indvielsen af bisp Gerolds nye trædomkirke i Lübeck. Resultatet af samarbejdet mellem kejseren og sachsershertugen var således, at Heinrich der Löwe fik frie hænder i sin politik overfor det vendiske område, mens hensynet til kejseren tvang ærkebisp Hartwig til at holde sig i skindet.⁶⁹

69. Karl Jordan: *Die Bistumsgründungen Heinrichs des Löwen*, Leipzig, 1939, s. 18, 20 og 81-98.

Hos Saxo noteres det i øvrigt, at grev Adolf II af Holsten fulgtes med den danske delegation til Besançon, hvorefter han angiveligt ved Absalons mellemkomst blev gjort til den danske konges vasal, som ydede gæsteri på hjemvejen.⁷⁰ Hvad Saxo ikke forklarer, er imidlertid, at grev Adolf i disse år spillede en ret fremtrædende rolle i rigspolitikken. Udover samarbejdet med Heinrich der Löwe deltog han fra 1159-62 i Italiensfelttogene og ledede i 1160 også en vigtig diplomatisk sendefærd til kong Henry II af England.⁷¹ Man må således formode, at begebenhederne i det dansk-tyske grænseområde ikke er foregået fuldkommen urelateret til kejserrigets overordnede politik. Det synes også at være mere rimeligt at opfatte holstenergreven og Heinrich der Löwe både som individuelle territorialherrer og som rigets officielle repræsentanter i nord.⁷²

Hvad skete der egentlig i Besançon?

Der er bred enighed i forskningen om, at rigsmødet og koncilet i Besançon ikke var nogen succes for kejseren. Forskningen har pga. kildematerialets karakter primært beskæftiget sig med de ydre omstændigheder omkring Besançon-mødet, dvs. optakten og det diplomatiske forspil samt de politiske resultater og konsekvenser af mødet. Som førnævnt kendes selve mødehandlingerne alene fra Saxos stærkt tendentiøst referat.⁷³ Som sagt er der ikke bevaret noget kommuniké fra koncilet, og de tyske samtidskilder hæfter sig næsten kun ved Milanos fald og kejserens problemer med den franske konge. Blandt de kilder, der er affattet i årtierne efter 1162, er de fleste ganske kortfattede, hvis de overhovedet nævner koncilet i Besançon.⁷⁴ Kilderne må dog under alle omstændigheder først bedømmes efter deres udsagnsværdi, og her er det tydeligt, at nogle enkelte er blevet til både geografisk og tidsmæssigt tæt på de behandlede begebenheder. Her kan især nævnes de to aleksandrinske hovedkilder, nemlig munken Hugo af Poitiers' »Liber de libertate monasterii vizeliacensis« om klostret Vézelay, og kardinalen Bosos bio-

70. Saxo, XIV, kap. 28, afsnit 23.

71. Helmold, bog I, kap. 86.

72. Oppl, op. cit., s. 283.

73. Munz, op.cit., s. 233, note 1 og 2.

74. De i øvrigt fyldige italienske samtidskilder, årbøgerne fra Genova samt Otto og Acerbo af Morenas »Historia« beskæftiger sig næsten udelukkende med forholdene syd for Alperne. Besançon-mødet nævnes således kun kort og uden at omtale danskernes deltagelse. Jf. MGH SS N.S. VII: Otto Morena, s. 164-165.

grafi af Alexander III i »Liber pontificalis«. ⁷⁵ Begge var tæt på pave Alexander III og hans støtter i det dramatiske år 1162. Det er dog karakteristisk for begge kilder, at deres optik er fokuseret på Alexander III's ophold i Frankrig og hans relation til den franske gejstlighed og centralmagt. Kilderne er således stærkt tendentiøse, men lader sig alligevel anvende til at belyse de fransk-tyske relationer i skismaets nøgleår 1162/63. Om den danske delegations deltagelse på konciliet har de imidlertid intet at melde. ⁷⁶

I det tyske kildemateriale findes der vidnesbyrd om rigsdagen i 4-5 krønike- og årbogsværker. Ingen af disse er helt samtidige, men to, nemlig den såkaldte »Chronica Regia Coloniensis« fra ærkesædet i Köln og den holstenske præst Helmold af Bosaus »Chronica Slavorum« må tilmåles særlig kildeværdi.

Kölnerkrøniken, der blev nedskrevet i de sidste år af 1100-tallet, rummer under årene 1159 og 1160 en meget udførlig behandling af Italiensfelttoget og Rainald af Dassels valg til ærkebisp af Köln. Byen havde nemlig da et stort rytterkontingent med i kampene på Po-sletten, og forfatteren har haft særlig interesse i disse styrkers deltagelse i Milanos belejring. Trods dette har krøniken først under året 1161 en forsinket meddelelse om skismaets udbrud og kejserens indkaldelse til koncil i Pavia. Annalisten citerer i den forbindelse et brev af pave Victor IV til ærkebisp Rainald og noterer, at breve med en lignende ordlyd ankom fra Alexander III's lejr. Herefter følger en detaljeret skildring af patriarken Ulrich af Aquileias embedsindsættelse og hertugen af Kärntens død. Under året 1162 skildres Milanos overgivelse i alle detaljer, baseret på et brev fra den kejserlige notar Burchard, hvori denne som øjenvidne beskriver begivenhederne. Til slut følger en omtale af kejserens forhandlinger med den franske delegation under grev Henri af Champagne og de fælles planer om et koncil i St.-Jean-de-Losne. ⁷⁷ Annalisten noterer som sine samtidige, at Louis VII imidlertid ikke overholdt sine løfter om at møde og skriver derefter, at: »*Ved denne hofdag var den danske konge Valdemar til stede, som her modtog kronen af kejserens hænder og blev hans vasal. Kejseren og den danske konge og hele mængden af gejstlige og verdslige fyrster erklærede nu ligesom de*

75. Bosos værk regnes for at være nedskrevet på en gang i årene 1165/66.

76. Walter Heinemeyer: Die Verhandlungen an der Saône im Jahre 1162, i »Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters namens der Monumenta Germaniae Historica«, bind 20, 1964, s. 181-183.

77. Kölner Königschronik, Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit, Leipzig, 1896, s. 72-89.

(der var til stede) på den første og den anden kirkeforsamling,⁷⁸ Victor for den sande pave og Alexander og hans tilhængere for skismatikere.«⁷⁹

Helmold vier bog I, kap. 90 af sin Slaverkrønike til skildringen af skismaet. I modsætning til de fleste af årbogsforfatterne er Helmold stærkt kritisk overfor den victorinske holdning og skriver så efterrationaliserende og velkomponeret, at hans kapitel må være blevet til nogle år efter begivenhederne. Ligesom det er tilfældet med Kölnerkrønikens forfatter, har Helmold haft øjenvidner i sin nærhed. Blandt deltagerne i koncilet var således både grev Adolf II af Holsten og Helmolds egen stiftschef, bisp Gerold af Lübeck.⁸⁰ Helmold konstaterer, at den tyske opbakning til Victor IV især skyldtes to forhold – frygt for kejserens vrede og stræben efter at opnå hans gunst! Han fremstiller derpå Alexander III som den universelle kirkes mand, som blev støttet af »kirkerne i Jerusalem og Antiochia ... og hele Frankrig, England, Spanien, Danmark og alle riger i verden«.⁸¹ Friedrich Barbarossa karakteriseres som overmodig og svigefuld i forsøg på at opnå den franske konges støtte. Han oplyser også, at kejseren sendte gesandter til »kongerne af Danmark, Bøhmen og Ungarn,« for at indbyde dem til forhandlinger om paveskismaet. Herefter bryder kong Valdemar op »med alle bisperne i Danmark og desuden ærkebisp Hartwig, bisp Gerold og grev Adolf sammen med mange sachsiske stormænd ... mens hertugen, der da befandt sig i Bayern, fulgte en anden vej.«⁸²

Helmold fortæller derefter et af tidens rygter om den franske konges ankomst til St.-Jean-de-Losne. Han beretter som den eneste, at kejseren kommer for sent til mødet med Louis VII, som benytter sig af chancen til at vaske sine hænder i floden og efter seks timers venten at fortrække til Dijon.⁸³ Han lader franskmændene opnå det ved klog list, som

78. Synoderne i Pavia 1160 og Lodi 1161.

79. Kölner Königschronik, Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit, Leipzig, 1896, s. 90,

80. Helmold, bog I, kap. 94, hvoraf det fremgår, at præsten Helmold har været tæt på sin stiftschef i tiden efter Besançon-mødet. I 1163 foretog Gerold således en visitatsrejse til stiftets sognekirker, inden han i august lagde sig syg i Helmolds præstegård i Bosau.

81. Når Helmold her skriver »alle riger i verden«, mener han naturligvis kun kristenheten.

82. Helmold, bog I, kap. 90.

83. Den anden »kulørte« version af mødet findes hos Hugo af Poitiers, som i stedet påstår, at Louis VII lod som om han var på en jagtudflugt, hvorunder han red forbi mødestedet, efter at kejseren havde været der. Louis ventede her i flere timer, indtil Rai-

kejseren ikke kunne klare med våbenmagt, og påstår, at kejseren herefter skulle have truet med at påføre dem krig. Til slut noterer han, at hertug Heinrich der Löwe via Bayern rejser tilbage til Sachsen, hvor han igen helliger sig kampene mod venderne.

Udover disse to større beretninger findes der en kortere omtale af Besançon-mødet i annalerne fra Harzklostret Pöhlde, »Annales Palidenses«, der anses for at været blevet nedskrevet omkring 1182. Heri nævnes det under året 1162, at der afholdtes et rigsmøde i Besançon, hvor den franske konge og Alexander III undlod at møde frem. Kronikøren understreger derfor, at kejseren sammen med »*danernes konge og rigets stormænd og hele den der forsamlede kirke på ny stadfæstede Victor som pave*«. Herefter placerer han så begivenhederne omkring Milanos overgivelse!⁸⁴

De næsten samtidige Magdeburg-annalers notitser er derimod ultra-korte, idet året 1162 beskrives på følgende måde: »*Måneformørkelse. Milano overgiver sig til kejseren. Pfalzgreve Friedrich dør. Forsamling i Besançon.*«⁸⁵

Sidst i den tyske overleveringskæde findes et afsnit i abbeden Albert af Stades krønike fra 1250'erne, hvori det oplyses, at kejseren indkaldte de to paver for »sin domstol« i Besançon. Albert oplyser, at den danske konge Valdemar ankom dertil i følge med hertug Buris og bisp Absalon af Lund! Som ovenfor nævnt anfører Albert, at den danske konge af kejseren modtog to riger, Danmark og Sverige, samt at ærkebisp Hartwig af Bremen skulle have beklaget sig over sit tab af Nordensprimatet. Desuden skriver han, at man havde ventet ankomsten af kongerne af England, Frankrig og Spanien, men at hverken disse eller Alexander III gav møde. Med hensyn til hans resterende oplysninger, er han afhængig af Helmolds fremstilling.

nald af Köln dukkede op. Ifølge Hugo skulle Rainald herefter have haft en meget afslørende samtale med kongen, hvori han beskyldte ham for aftalebrud og erklærede, at det alene tilkom kejseren som herre over Rom at udpege paven. Ved slutningen af mødet skulle den franske konge have opløst sin delegation og været redet bort. Det er værd at bemærke, at Saxo uden yderligere overensstemmelse lader den danske konge omgås med planer om at flygte fra St.-Jean-de-Losne ved at ride på jagtudflugt over broen til Frankrig.

84. Die Jahrbücher von Pöhlde, Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit, 12. Jahrhundert, Leipzig, 1894, s. 100.

85. Die Jahrbücher von Magdeburg, Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit, 12. Jahrhundert, Leipzig, 1895, s. 99.

Som pendant til disse tyske kilder til rigsdagen står vores hjemlige Saxo. Dennes version karakteriseres ved tidligst at være affattet i årene efter Knud VI's og Absalons afvisning af den tyske kejsermagts krav om fornyet lensesdaflæggelse ca. 1183/84. Den danske beretning viser tydelige tegn på at være affattet retrospektivt med et klart ekko af den nye danske autonomipolitik efter Valdemar den Stores død.⁸⁶ Det er også påfaldende, at Saxo benytter lejligheden til at sværte landgrev Ludvig af Thüringen i forbindelse med kongens hjemrejse. Dennes søn, Ludwig III (død 1190), indgik i 1186 en ægteskabsaftale, hvorefter han skulle gifte sig med Valdemar den Stores enke, Sophia. Allerede godt et år efter aftalens indgåelse blev Sophia imidlertid sendt hjem fra Thüringen i vanære samtidig med, at kejserhoffet returnerede en dansk prinsesse, der havde været udset som brud for en af Friedrich Barbarossas sønner.⁸⁷ Saxos syrlige bemærkning om fyrsten i Thüringen kunne meget vel været skrevet med dette in mente.

Som sine samtidige er Saxo stærkt selektiv i sin fremstilling af begivenhederne, men ligesom nogle af disse har han haft adgang til øjenvidneskildringer af forløbet. Således har han befundet sig i et miljø, hvor såvel hans mæcen Absalon som medlemmer af den danske højgejstlighed og det danske hof personligt havde deltaget i møderne. Det interessante ved Saxo er imidlertid, at de øvrige kilders hovedtema – forhandlingerne mellem kejseren og Ludvig VII – overhovedet ikke spiller nogen rolle i fremstillingen.⁸⁸ Til gengæld er Saxo den eneste, der beretter, hvordan konciliet skulle være forløbet. På baggrund af hans beretning i bog XIV, kap. 28, afsnit 17-21, har hovedparten af forskningen troet at kunne tillægge kejseren udtalte prætentioner om et universalhegemoni over kristenheden. Dette tema kan genfindes i afsvækket form i en række af tidens breve⁸⁹, men det er Saxo, der hævder, at kejseren selv skulle have betegnet de andre europæiske monarker som »provinciarum reges«, hvem det kun tilkom at give kejseren råd. Rainald af Dassel skulle herefter have udlagt den kejserlige politik i en tale på

86. Saxo, bog XVI, kap. 3, afsnit 1-5 og Arnold af Lübeck, bog III, kap. 16.

87. Saxo, bog XIV, kap. 28, afsnit 22 samt Arnold af Lübeck, bog III, kap. 21 og bog V, kap. 1.

88. Jf. Jørgen Quistgaard-Hansen: *Pavestrid og europæisk storpolitik 1159-1170*, DHT, 12. række, bind 3, Kbh., 1968, s. 404.

89. Oppl, op.cit., s. 83-84, Munz, op. cit. s. 233-234, Quistgaard-Hansen, op. cit., s. 396-397 samt Walter Heinemeyer: *Die Verhandlungen an der Saône im Jahre 1162*, i *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters namens der Monumenta Germaniae Historica*, bind 20, 1964, s. 180-183.

latin, fransk og tysk, hvori han argumenterede for kejserens eneret til at afgøre sager vedrørende pavestolen i kraft af sin position som herre over Rom.

Hvis man skal tro på Saxo, bør kejsermagten således have foretaget sig et temmeligt hasarderet ideologiskifte i forbindelse med skismaet. Dette har i hvert fald hovedparten af forskningen antaget, på trods af, at Saxos påstand ikke kan verificeres. Forskere som Odilo Engels og Peter Munz har direkte regnet med, at kejsermagten i hast har skiftet strategi, da den ikke kunne opnå den legitimerende effekt af et europæisk topmøde. Herefter skulle kejserens rådgivere være faldet tilbage på en rommerrets- og traditionsbaseret diskurs om kejsermagtens overherredømme over kristenheden og myndighed over byen Rom.⁹⁰ Der er imidlertid noget der tyder på, at ytringer af denne type rent faktisk er forekommet, idet tre kilder med tilknytning til ærkebispens og ærkekansleren Rainald af Dassel betjener sig af en stærkt imperial retorik. Det drejer sig om et brev udstedt af kapellanen Burchard til abbeden i Siegburg i december 1161, hvori kong Geza af Ungarn blev betegnet som en »regulus«, dvs. en småkonge⁹¹, samt en passage i Kölner Königschronik, hvori det om situation i 1161 hedder sig, at »aliarum autem provinciarum reguli et populi«, støttede Alexander III.⁹² Desuden skal Rainald ifølge John af Salisbury have omtalt den franske konge i nedsættende vendinger og her netop brugt udtrykket »regulus«. ⁹³ Til disse kilder kan føjes et par passager i Hugo af Poitiers og Bosos beretninger, hvori de skildrer et møde mellem den franske konge og Rainald af Dassel senere i september. Ærkebispens af Köln skulle ved denne lejlighed have givet udtryk for, at det faktisk kun var kejserrigets prælater, som besad rettet til at fælde en dom i sagen om pavevalget.⁹⁴

Der kan i kildematerialet imidlertid spores en vis ambivalens, idet kejsermagten i sine officielle henvendelser til potentater i Vesteuropa ser ud til at have været yderst forsigtig med at signalere åbenlys overlegenhed. I indkaldelsesskrivelsen til den franske konge fra den 31. maj

90. Odilo Engels: »Die Staufer«, 6. udgave, Köln, 1994, s. 85-86, hvor Rainald von Dassel's tale tolkes som »eine nunmehr trotzige Defensivhaltung« og Munz, op. cit., s. 233-234. Se også Walther Kienast: »Deutschland und Frankreich in der Kaiserzeit (900-1270) – Weltkaiser und Einzelkönige«, bind 1, Stuttgart 1974, s. 202-210 og bind 2, 1975, s. 270-282 og 334-339 samt 343-348.

91. Jf. Kienast, op. cit., bind 1, s. 201, brevet citeres i note 500.

92. Jf. Jørgen Quistgaard-Hansen, op. cit., s. 396-397 og Munz, op.cit., 233-234.

93. Kienast, op. cit, bind 3, s. 336-337.

94. Heinemeyer, op. cit., s. 183-185.

1162 er kejseren idel velvilje, mens han til gengæld i sine indbydelsesskrivelser til det tyske rigsepiskopat på forhånd annoncerer, at den franske konge sammen med sin gejstlighed og sine vasalfyrster vil møde op i Besançon og bekræfte Victor IV's valg. »Reguli«-temaet findes ikke i kejserens egen udenrigskorrespondance, men tonen har tilsyneladende været betydeligt mere selvsikker i dele af den interne kancellikorrespondance. Lækager fra højtstående medlemmer af rigsgejstligheden og almene rygter om kejsermagtens intentioner kan være kilden til de barske beskyldninger hos udenlandske modstandere som aleksandrinen John af Salisbury. I øvrigt kan det bemærkes, at der i brevene til rigsbisperne er anført en passus om, at disse skal ankomme til mødet ledsaget af deres militærvasaller, som skal være »in armis et clipeis ... muniti«, dvs. velbevæbnede! Dette kunne tyde på, at kejseren har haft til hensigt at foretage en vældig magtdemonstration overfor de fremmødte – og evt. at bemægtige sig pave Alexander III og hans følge.⁹⁵ På dette punkt kan man altså næppe afvise Saxos version af begivenhederne.

På andre punkter er hans skildring mere problematisk. Angiveligt lykkes det hele den danske delegation at unddrage sig deltagelse i selve koncilets højdepunkt, Victor IV's bandlysning af sin rival og hans tilhængere. Saxos viden om de afsluttende begivenheder er dog så detaljeret, at den danske delegation må have deltaget i stort set alle mødefaserne. Saxo beretter således, at mødet efter salvningen af den skismatiske bisp Livo af Odense blev flyttet til Besançon, hvor der foregik nogle slutforhandlinger angående et internt tysk anliggende, nemlig ærkebispesagen fra Mainz.⁹⁶ Saxo tilføjer desuden, at forsyningssituationen nu blev kritisk, hvorfor kejseren brutalt skulle have givet danskerne lov til at tvangsfouragere i den nærmeste omegn. Valdemars ædle tilbageholdenhed i denne sag lader sig ikke bevise, men det er værd at bemærke, at den proaleksandrinske Boso har en selvstændig bemærkning om, at brødrisperne steg til skyhøjde i løbet af mødet.⁹⁷

95. DDF. I, nr. 363. Jf. også Heinemeyer, op. cit., s. 166, hvor han bemærker, at også Boso skriver om det store militæropbud.

96. Saxo, bog XIV, kap. 28, afsnit 20-21.

97. Heinemeyer, op. cit, s. 180.

Konklusion

Opsummeres Saxos oplysninger om rigsdagen i Besançon, kan det godtgøres, at han har været i besiddelse af en vis reel viden, men at udeladelserne i beretningen er signifikante. Blandt indikationerne for hans troværdighed kan nævnes hans faktiske kendskab til indre tyske forhold som forhandlingsstedet og dets topografi, lokalitetens tilhørsforhold til kejserindens arvegods etc. Desuden ved han, at en ærkebisp af Mainz var blevet dræbt og han kan nævne den danske konges tyske rejsefæller på vejen til mødet. Saxo ved også, at Heinrich der Löwe ikke befinder sig i følget, men rejser til Besançon fra Bayern. Han er desuden bekendt med, at den tyske udsending Christian, der 1159/60 kom til Danmark, senere blev ærkebisp af Mainz.

Når dette er sagt, er der dog meget at indvende mod hans »redigering« af begivenhederne. Overordnet set er det med det samme klart, at Saxo har gjort stort set det samme som de to pro-aleksandrinske penneførere Boso og Hugo af Poitiers. Han har ladet sin konge og dennes mænd være ofre for list og svig og gør kongens kansler Radulf til redskab for dette. Hos Boso og Hugo udfyldes denne rolle af grev Henri af Champagne, der mægler mellem kejseren og Louis VII.⁹⁸

Lige så evident er det, at Saxo benytter sig af lejligheden til at tegne to antitetiske eksempla-portrætter af den danske konge som sindbillede på selve »rex iustus« og den tyske kejser som inkarnationen af »rex tyrannus«. Man kan i denne forbindelse bemærke, at skildringen af kong Valdemar den Store netop i det her omhandlede kapitel af Saxos værk er noget af det mest udtalt panegyriske, som Saxo skriver om kongen. Ved hjemkomsten fra udlandet karakteriseres han endog med epitetet »fædrelandets fader«. I samme åndedrag kan det bemærkes, at også billedet af sachserhertugen Heinrich der Löwe afviger fra Saxos norm, idet denne person i 1162 skildres som hjælpsom, mens han normalt karakteriseres ved falskhed og ikke courtoisie.

Hele den bærende historie om svig mod Valdemar og hans hof er formentlig kassabel. Kong Valdemar drager naturligvis ikke til St.-Jean-de-Losne på grund af en serie fantasifulde løfter og en hofkapellans tåbeligheder. Den danske deltagelse er formentlig kun delvis en funktion af skismaet, idet reguleringen af forholdene til Danmarks naboagter har været presserende i denne periode. Dette afslører Saxo selv ved at oplyse, at relationerne til Sverige er blevet normaliseret på

98. Ibid., 158ff.

samme tidspunkt.⁹⁹ Af sammenhængen fremgår det, at det unge danske monarki efter borgerkrigene har haft behov for at etablere et fredeligt forhold til kejserriget og dets repræsentanter i Sachsen og Holsten og ligeledes til Sverkers-ætten i Sverige. Saxo præsenterer imidlertid Valdemars forhold til grev Adolf som om, at dette er urelateret til det generelle dansk-tyske forhold, og dette er næppe rigtigt. Efter disse udenrigsaftaler er det i hvert fald tydeligt, at Valdemar har følt, at han havde ryggen fri til at engagere sig i de norske forhold.¹⁰⁰ Desuden foretager han ifølge både Saxo og Helmold i 1164 et vendertogt sammen med sachsenherhtugen og greven af Holsten, hvor de to hære mødes ved Demmin i det vestligste Pommern.¹⁰¹ Mon ikke den væsentligste grund for Valdemar til at deltage i Besançon har været sikkerhedspolitisk?

En anden tydelig mangel hos Saxo er fraværet af den udenrigspolitiske referenceramme for hele koncilet og rigsdagen. Saxo omtaler på intet tidspunkt problematikken omkring den franske kirke og kongemagt. Hovedtemaet for de fleste af de europæiske samtidskrøniker og breve er netop Alexander III's spektakulære flugt til Frankrig og den franske konge Louis VII's diplomatiske manøvrer for at unddrage sig kejserens kontrol. Ligeledes beskæftiger de europæiske kilder sig normalt med belejringen og overgivelsen af Milano og Friedrich Barbarossas triumfer i Italien. Hos Saxo berøres intet af dette.

Til slut kan anføres, at selve »skurken« Radulfs rolle er alt andet end overbevisende, idet denne udlænding angiveligt er skyldig i en stor del af miseren, men alligevel overlever alle anklager og bliver bisp i Ribe.¹⁰² Dette tyder ikke just på, at Radulf skulle være faldet håbløst i kongelig unåde.

Man må konstatere, at Saxo bestemt er en værdifuld kilde til danske og tyske forhold i de første skisma-år, men at man hurtigt kan lade sig forføre af hans autoritative stil. Dette gælder såvel i bedømmelsen af betingelserne for Valdemar den Stores tidlige regeringsår som for forståelsen af forholdene i kejserriget. Virkelighedens kejserrige var ikke en sejsrsikker monolit, men et konglomerat af verdslige og gejstlige enheder med stærkt divergerende egeninteresser, som kun ganske kortva-

99. Saxo, bog XIV, kap. 28, afsnit 23, hvori det oplyses, at den svenske jarl Guttorm kort efter kongens hjemkomst deltager i den nyfødte prins Knuds barnedåb, da han var kommet til Danmark for at hente kong Valdemars niece som brud for den svenske konge Karl Sverkersson.

100. Saxo, bog XIV, kap. 29.

101. Saxo, bog XIV, kap. 30 og Helmold, bog II, kap. 4.

102. Ribe bispekrønike, i Fra Ribe Amt, bind 18, s. 267-68.

rigt kunne forenes, når kejsermagten besad den fornødne styrke. Allerede i de næstfølgende par år begyndte en række af de fremtrædende gejstlige fyrster at falde fra den kejserlige pave, hvorfor Friedrich Barbarossa på et stort rigsmøde i Würzburg 23. maj 1165 så sig nødsaget til at anvende usminket tvang. Hele rigets elite blev i den følgende tid tvunget til at aflægge ed på, at man ville støtte den nye modpave Paschalis III.¹⁰³ Herefter fulgte nye udrensninger og forberedelser til et 4. Italiensfelttog efter en delvis fiasko i 1163/64. Hos Saxo møder vi kun kejseren som noget unuanceret og truende og den tyske gejstlighed kun som skismatikere. Virkelighedens verden var langt mere kompleks.

Summary

This article deals with the Imperial Diet at Besancon in the beginning of September 1162 and Saxo's account. The purpose of the diet at Besancon was the Emperor Frederick Barbarossa's intention to solve the papal schism between Alexander III and Fredericks own candidate Victor IV.

Saxo is the most important source that deals with the diet, yet it must not entirely be taken for face value. This is mainly due to the fact that Saxo has his own agenda, and has »edited« his own version of the events. Saxo uses a lot of effort to depict his king as being the victim of the Emperors deceit – Valdemar the Great is described as the ideal »rex iustus« while the Emperor is the incarnation of the »rex tyrannus«. In reality the Danish delegation had its own agenda, in which the schism only played a minor part. After the Emperor's conquest and sacking of Milan it must have appeared wise to the Danish king to swear the promised oath of fealty to the Emperor, who was at the height of his powers. At the same time the diet was a perfect opportunity to improve diplomatic relations with the neighbouring German princes in order to be able to deal with Norway and the Wendish tribes.

The main problem with Saxo's account is that it lacks any reference to the general political situation in Europe, the negotiations between the Emperor and the French king Louis VII or the imperial triumphs in Italy. Most importantly he simplifies the frontlines drawn by the schism. According to him it would seem that the Empire was a monolithic structure, where the Emperor was able to command everyone, clergyman and layman, to do his bidding and support him in his backing of Victor IV. Nothing could be further from the truth. The Empire was deeply divided, a conglomerate of different territories and bishoprics with widely diverging agendas. Bishops in the Empire could be staunch supporters of the

imperial cause, either because they were imperial puppets or because they genuinely believed that Victor IV was the true pope. They could be traditional Augustinians who supported a balance between regnum et sacerdotium, but some were adamant in their support of Alexander III. When it comes to the fringes of the Empire, the Emperor could rally less and less support. This is very clear when it comes to the kingdom of Burgundy, but also in Italy only the bishops situated closest to subjugated Milan supported the Emperor openly. Apart from Denmark, of the European countries only Bohemia backed the imperial cause.

The weakness of the imperial position became apparent already shortly after the diet when important bishoprics fell from the imperial cause and in 1165 the Emperor had to use force in order to secure the necessary support for the new antipope Paschalis III. In Saxo's account we only meet a threatening Emperor and a schismatic German clergy – the reality was far more complex.

Litteraturliste

1. Kilder

Albert af Stade, i »Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit, 13. Jahrhundert«, Leipzig, 1890.

Arnold af Lübecks Slavekrønike, oversat af P. Kierkegaard, København, 1885.

Diplomatarium Danicum, 1. række, bind 2, Lauritz Weibull og Niels Skyum-Nielsen (red.), 1963.

Die Jahrbücher von Magdeburg, i »Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit, 12. Jahrhundert«, Leipzig, 1895.

Die Jahrbücher von Pöhlde, i »Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit, 12. Jahrhundert«, Leipzig, 1894

Helmolds Slavekrønike, oversat af P. Kierkegaard, København, 1881.

Kölner Königschronik, i »Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit«, Leipzig, 1896

Monumenta Germaniae Historica: Diplomata X, pars II, DDF. I: Heinrich Appelt (red.), Hannover, 1979.

MGH Scriptores, Nova Series. VII: Ottonis Morenae et continuatorum historia Friderici I., 1994.

Otonis et Rahewini Gesta Friderici imperatoris. G.Waitz (red.). 3. udgave, Hannover og Leipzig, 1912.

Ribe bispekrønike, i Fra Ribe Amt, bind 18.

Saxo: Gesta Danorum, oversat af Peter Zeeberg, København, 2000.

Vincenz af Prag, i »Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit«, 2. udgave, Leipzig, 1884.

2. Sekundærlitteratur

Affentranger, U.: *Die Bischöfe von Chur in der Zeit von 1122 bis 1250*, 1975.

Althoff, Gerd: *Die Zähringer*, Band I, Sigmaringen, 1990.

Baaken, Katrin: *Herzog Welf VI und seine Zeit*, i Rainer Jehl (red.): Welf VI. Wissen-

- schaftliches Kolloquium zum 800. Todesjahr, 1991. Irseer Schriften, Band 3, Sigma-
ringen, 1995 Engels, Odilo: *Die Staufer*, 6. udgave, Köln, 1994.
- Gelting, Michael H. : *Bisp Radulfs to bispevielser*, DHT 14. række, nr. 1, 1980.
- Gerstner, Ruth: Die Geschichte der lothringischen und rheinischen Pfalzgrafschaft von
ihren Anfängen bis zur Ausbildung des Kurterritoriums Pfalz, Rheinisches Archiv,
bind 40, Bonn, 1941.
- Haverkamp, Alfred: *Herrschaftsformen der Frühstaufer in Reichsitalien I-II* (Monograp-
hien zur Geschichte des Mittelalters 1), Stuttgart 1970-1971.
- Heinemeyer, Walter: *Die Verhandlungen an der Saône im Jahre 1162*, i »Deutsches
Archiv für Erforschung des Mittelalters namens der Monumenta Germaniae Histori-
ca«, bind 20, 1964.
- Hödl, Günther: *Ungarn in der Aussenpolitik Kaiser Friedrich Barbarossas*, i »Kaiser
Friedrich Barbarossa«, Evamaria Engel og Bernhard Töpfer (red.), Weimar, 1994.
- Jordan, Karl: *Die Bistumsgründungen Heinrichs des Löwen*, Leipzig, 1939.
- Kienast, Walther: *Deutschland und Frankreich in der Kaiserzeit (900-1270) – Weltkaiser
und Einzelkönige*, bind 1, Stuttgart 1974
- Krzenck, Thomas: *Kultur und Gesellschaft in den böhmischen Ländern im Spannungs-
feld der deutsch-böhmischen Beziehungen zur Zeit Friedrich I. Barbarossa*, i »Kaiser
Friedrich Barbarossa«, Evamaria Engel og Bernhard Töpfer (red.), Weimar, 1994.
- Munz, Peter: *Frederick Barbarossa. A study in medieval politics*. London, 1969.
- Oppl, Ferdinand: *Friedrich Barbarossa*, Darmstadt, 1990.
- Österreichische Geschichte, Band 3: Die Länder und das Reich 1122-1278*, Heinz
Dopsch (red.), Wien, 1999.
- Quistgaard-Hansen, Jørgen: *Pavestrid og europæisk storpolitik 1159-1170*, DHT 12. ræk-
ke., nr. 3, 1968.

Forkortelsesliste:

DDF: Die Urkunden Friedrichs I., Teil 2, Die Urkunden Friedrichs I. 1158-1167.

DHT: Dansk Historisk Tidsskrift.

MGH SS N.S. : Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum Nova Series.